

Marta Chmura, Jakub Łakomy
Uniwersytet Wrocławski

Postanalityczna filozofia prawa, Karpacz 22–25.09.2013 r.

W dniach 22–25.09.2013 r. w Karpaczu odbyła się konferencja naukowa pt. *Postanalityczna filozofia prawa*, zorganizowana przez Katedrę Teorii i Filozofii Prawa Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. Obrady kontynuowały długą tradycję spotkań naukowych w Karpaczu inicjowanych przez wrocławskich teoretyków prawa począwszy od końca lat 80. XX wieku. Bieżąca edycja stanowiła w pewnym stopniu kontynuację debaty poprzedniej zatytułowanej *Czy koniec teorii prawa?* W tym roku uczestnicy konferencji poszukiwali możliwych dróg wyjścia z kryzysu, przed jakim stanęła analityczna teoria prawa w Polsce i na świecie. Przedstawiono wiele możliwych perspektyw namysłu nad prawem i prawoznawstwem. Bogactwo zaprezentowanych stanowisk spójnie połączył horyzont postanalityczności, który swoje źródło ma w równym stopniu w klasycznej filozofii analitycznej oraz w najróżniejszych jej – zewnętrznych i wewnętrznych – krytykach. Spotkanie sprzyjało próbie ujednoczenia rozumienia tego pojęcia wśród dyskutantów oraz wdrożenia go do polskiej refleksji filozoficznoprawnej.

Obrady formalnie otworzyli kierownik Katedry Teorii i Filozofii Prawa Uniwersytetu Wrocławskiego – prof. Andrzej Bator oraz dziekan Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii, profesor w Katedrze Teorii i Filozofii Prawa – Włodzimierz Gromski. Prof. Gromski podkreślił szczególną wagę cyklicznych spotkań w Karpaczu na mapie krajowej teorii i filozofii prawa, przypominając uczestnikom, że wiele kwestii poruszanych w trakcie karpackich konferencji stawało się przedmiotem ożywionych dyskusji w ramach ogólnej refleksji nad prawem.

W pierwszym referacie zatytułowanym *Tradycje i perspektywy analitycznej filozofii prawa* prof. Stanisław Czepita (Uniwersytet Szczeciński) przygotował grunt dla dalszych dyskusji i referatów, prezentując syntetyczny krajobraz oddziaływania filozofii analitycznej na polską teorię prawa oraz poszczególne dogmatyki prawa. Prof. Czepita przedstawił zarówno źródło popularności paradygmatu analitycznego w polskim prawoznawstwie, prezentując szeroki katalog przyczyn, jak i genetyczne uwikłania historii idei, podkreślając ciągłość pomiędzy spuścizną Szkoły Lwowsko-Warszawskiej a pracami powojennych filozofów i teoretyków prawa. Po przedstawieniu społeczno-politycznych przyczyn żywotności paradygmatu analitycznego w PRL referent przeszedł do współczesności i zaprezentował analityczne uwikłania twórczości wielu teoretyków prawa

z różnych ośrodków akademickich. Następnie naszkicował aktualną mapę wpływów paradygmatu analitycznego, co posłużyło wysnuciu wniosków dotyczących nieprzerwanej przydatności tego podejścia dla teoretyków i dogmatyków prawa oraz perspektyw jego dalszych aplikacji.

W drugim wystąpieniu – *Postanalityczna teoria prawa. Nowe możliwości, nowe zagrożenia* – prof. Andrzej Bator (Uniwersytet Wrocławski) zestawiał ze sobą perspektywę analityczną i postanalityczną. W tle omawiania poszczególnych cech podejścia postanalitycznego wyraźnie można było dostrzec elementy paradygmatu analitycznego. Podwójnie dialektyczny charakter tych rozważań (analityczność-postanalityczność, a także nawiązywanie do tez prof. Czepity stały się tezami dla późniejszych referentów). Referent przybliżył uczestnikom idee przyświecające organizatorom oraz uzasadnił wybór tematu tegorocznej konferencji. Postanalityczność, wbrew swojej „ideowej matce”, charakteryzuje się m.in. historyzmem, kontekstualizmem, pragmatyzmem podejścia, skłonnością do łamania podziałów dyscyplinarnych, preferowaniem lokalności, a także akcentem na studium przypadku, zamiast systemowości i dążenia do uniwersalizacji. Integracja zewnętrzna, ugruntowana naturalistycznie i scjentyistycznie, ustępuje swobodnemu dyskursowi pomiędzy lokalnościami, zasypywaniu szańców wewnętrznych prawoznawstwa, dając prymat wewnętrznej integracji bez dyscypliny-hegemonia. Integrowanie wewnętrzne jest połączone z ontologiczną i poznawczą otwartością prawa i dyskursu prawniczego, który w postanalitycznych czasach otwiera się na argumenty z obcych scjentyzującemu paradygmatowi analitycznemu subświatów: etyki, polityki, literatury pięknej czy nawet filmu. Ta ostatnia obserwacja posłużyła prof. Batorowi do omówienia tytułowych zagrożeń, jakie stoją przed badaczem prawa czerpiącym z postanalitycznego źródła.

W kolejnym referacie prof. Stanisław Kaźmierczyk (Uniwersytet Wrocławski) przybliżył uczestnikom konferencji temat *Złożoności stosunków między teorią prawa a filozofią analityczną*. Ową złożoność prof. Kaźmierczyk omówił z dwóch perspektyw. Po pierwsze podkreślił, iż konieczne jest odpowiednie opracowanie „czytania” teorii prawa z perspektywy analitycznej. Pozwoliłoby to wyróżnić zasadnicze poziomy w prawie, które dałyby się ułożyć w korespondencji z filozofią analityczną; samo wyszczególnienie tego, czym zajmuje się filozofia analityczna, w tym wypadku nie wystarcza, jakkolwiek jest prawdą, że rzeczywiście prawnicy tak postępują. Po drugie prof. Kaźmierczyk przedstawił szczegółowo problem filozofii analitycznej w związku z rozwojem teorii prawa.

Niedoskonałości dotychczasowej filozofii analitycznej były widoczne w *Wyznaniu wiary intencjonalisty* prof. Zygmunta Tobora (Uniwersytet Śląski). Analiza orzecznictwa sądowego pozwoliła prof. Toborowi ukazać słabości wykładni językowej. Referent zaprezentował wiele orzeczeń, które przełamują nawet jasne znaczenie literalne tekstu, odwołując się do intencji prawodawcy. Właśnie dlatego musimy częściowo wyjść poza paradygmat analityczny, by zarówno tekstowo, jak i pozatekstowo odtworzyć prawdziwą intencję prawodawcy, która dla prof. Tobora – zgadzającego się w tym względzie ze Stanleyem Fishem – jest wszystkim, co należy ustalić, by stwierdzić, jakie jest prawidłowe znaczenie tekstu prawnego.

Dialog z tradycją analityczną podjął również w swoim referacie *Dążenie do spójności semantycznej aktu prawnego w koncepcji J. Wróblewskiego* prof. Zbigniew Pulka (Uniwersytet Wrocławski), skupiając się na jednej z metod filozofii analitycznej – analizie pojęciowej, która według Profesora jest czysto naturalistycznym ostrzeżeniem narzędzi badacza prawa. Integracyjny model prawoznawstwa J. Wróblewskiego nigdy nie został w pełni zrealizowany. Modele prof. Wróblewskiego są teorią, zespołem narzędzi

analitycznych oferowanych praktyce prawniczej. Przyjęcie określonego zespołu założeń dotyczących podmiotu poznającego przesądziło o tym, że wykładnia ma tu sens przede wszystkim optymalizacyjny. Jej celem jest maksymalizacja użyteczności efektów interpretacji poprzez m.in. pokazanie, że tekst prawa jest spójny semantycznie.

Prof. Zbigniew Brodecki (Uniwersytet Gdański) przedstawił uczestnikom konferencji zarys *Teorii zintegrowanego porządku prawnego*. Podjął próbę zbudowania teorii prawa w „scalonym układzie” rynek-kultura-prawo. Normatywną teorię prawa uznał za najsłabszy punkt we współczesnych stosunkach międzynarodowych. Nawiązując do książki *Order without Law* Roberta Ellicksona, zwrócił uwagę na korzyści płynące z wyjścia poza prawo w *hard cases*. Jako drogę do rozwiązania konfliktów narosłych na paradoksach wielości i zderzenia kultur czy też przestrzeni terytorialnych i eksterytorialnych zaproponował dokonanie syntezy, wedle której zarówno monizm, jak i dualizm mają zastosowanie w zależności od danej kategorii spraw. Referując w skrócie swój kod kultury prawnej i osadzając prawo w interakcji między trzema pojęciami w jego rozumieniu nadrzędnymi (humanitaryzmem, sprawiedliwością i efektywnością), stwierdził, że prawo materialne zachowuje dominację w sferze prawa krajowego, lecz w sferze prawa unijnego oraz ponadnarodowego (poza państwem) to prawo ustrojowe i proceduralne znaczą najwięcej.

W kolejnym wystąpieniu prof. Włodzimierz Gromski (Uniwersytet Wrocławski), naukowo i zawodowo zajmujący się studiami prawniczymi, postawił pytanie *Co dalej z edukacją prawniczą?* Rozpoczynając od wskazania analitycznych źródeł dominującego modelu edukacji prawniczej, zauważył, że wobec znacznego osłabienia prymatu pozytywistycznego modelu nauk prawnych stracił rację bytu ukształtowany na nim model edukacji. Jako że obecnie współistnieje wiele paradygmatów nauk prawnych, muszą one znaleźć stosowne odzwierciedlenie w realizowanym modelu edukacji. Mimo to w wielu krajach – niestety także w Polsce – problem edukacji prawniczej nie był dotąd należycie eksponowany i poważnie traktowany. Profesor wskazał przyczyny, dla których prawnicza dydaktyka akademicka zasługuje na głębszy namysł, a także przybliżył aktualne dylematy i problemy, przed którymi edukacja prawnicza staje w Polsce oraz w Europie. W odniesieniu do tytułu swojego wystąpienia zaproponował, aby studia prawnicze w większym stopniu: 1) uwzględniały integrację; 2) odeszły od edukacji prawniczej podporządkowanej przygotowaniu do wykonywania tradycyjnych zawodów prawniczych; 3) realizowały zindywidualizowane programy studiów; 4) bardziej kładły akcent na kształcenie umiejętności niż na zdobywanie wiedzy. Prof. Gromski zaznaczył przy tym, że Uniwersytet Wrocławski podjął się budowy programu nauczania uwzględniającego wskazane postulaty.

Prof. Lech Morawski (Uniwersytet Mikołaja Kopernika) przedstawił problem *Nauki akademickiej i postakademickiej* oraz jej kryzysu instytucjonalnego, którego przyczyny są zarówno wewnętrzne (kryzys samej teorii prawa), jak i instytucjonalne (kryzys uniwersytetu). Kryzys teorii prawa jest, według prof. Morawskiego, związany z kryzysem filozofii analitycznej we wszystkich jej aspektach. Filozofia analityczna została przez niego nazwana w terminologii Imre Lakatosa „zdegenerowanym programem badawczym”. Profesor przywołał słowa czołowego przedstawiciela analitycznej filozofii prawa Aleksandra Peczenika: „filozofowie powoli opuszczają kamienną pustynię, którą pozostawili po sobie epigoni pozytywizmu”. Kryzys uniwersytetu jest spowodowany przede wszystkim dwoma czynnikami: 1) komercjalizacją i 2) polityzacją wiedzy naukowej, które z kolei stanowią zagrożenie dla dwóch najistotniejszych elementów etosu naukowego:

bezinteresowności i obiektywizmu. Jako remedium dla tego typu zagrożeń Profesor wskazuje etykę pracowników naukowych.

W kolejnym panelu mgr Katarzyna Schmidt-Kwiecińska (Uniwersytet Wrocławski) zakreśliła obraz współczesnej praktyki wykorzystania argumentów europejskich w orzecznictwie sądów polskich, wskazując na główne trudności interpretacyjne, z którymi mierzy się polski sędzia w procesie stosowania prawa UE. W swoich badaniach podała weryfikacji zastane poglądy doktrynalne dotyczące częstotliwości powoływania się przez sądy polskie na prawo Unii Europejskiej, stwierdzając konieczność dokonania korekty intuicyjnego przekonania o marginalizowaniu prawa UE w sądach polskich. Dr Maciej Wojciechowski (Uniwersytet Gdański) zajął się problemem „epistemologii sporu w kontekście zdań odrębnych”. Punktem wyjścia uczynił pojęcie sporu według Charlesa Stevensa, dla którego warunkiem jest taka sama sytuacja epistemiczna, tzn. niezgoda w zasobie wiedzy stron w sytuacji ich wspólnoty intelektualnej. Dało to asumpt do rozważań nad szczególnym rodzajem sporów – sporem specjalistów (sędziów) oraz do przedstawienia w tym zakresie stanowiska sceptycznego. Dr Hanna Dębska (Uniwersytet Jagielloński), korzystając z narzędzi socjologii krytycznej Pierre’a Bourdieu, przeprowadziła krytykę społecznego obrazu Trybunału Konstytucyjnego, jego rzekomej obiektywności i apolityczności. Postanalityczne, a także empiryczne narzędzia dr Dębskiej zostały zastąpione narzędziami analitycznymi w referacie mgra Macieja Kłodawskiego (Uniwersytet Jagielloński). Podjął się on analizy wybranych zasad techniki prawodawczej z perspektywy *plain language studies*, wskazując cele i zalety stosowania kryteriów prostego języka oraz porównując je z kryteriami klasycznymi.

Drugiego dnia konferencji uczestnicy powrócili do dyskusji nad drogami wyjścia z kryzysu filozofii analitycznej. Pierwszym referentem był przedstawiciel dogmatyki prawa karnego i adwokat prof. Jacek Giezek (Uniwersytet Wrocławski), przybliżając wszystkim *Miejsce i znaczenie teorii prawa we współczesnej literaturze karnistycznej*. Wystąpienie wpisało się w rozważania wokół analityczności-postanalityczności. Profesor stwierdził, że dogmatycy prawa karnego czerpią pełnymi garściami z dorobku analitycznej, modernistycznej teorii prawa, a filozofia postanalityczna nie znalazła dotychczas wyraźnego odzwierciedlenia w pracach karnistów. Następnie prof. Giezek wybrał jeden z bardziej pasjonujących go problemów analitycznej filozofii prawa – koncepcję norm sprzężonych i przedstawił stan jej aplikacji w karnistyce.

Kolejny referat pt. *Postanalityczne perspektywy ogólnej refleksji nad prawem* prof. Adama Sulikowskiego (Uniwersytet Wrocławski) nawiązywał do referatu prof. Andrzeja Batora z pierwszego dnia konferencji, gdyż kreślił ogólną charakterystykę paradygmatu postanalitycznego w prawoznawstwie. O ile analiza prof. Batora czerpała głównie z dorobku filozofów, którzy swoją drogę intelektualną rozpoczynali od filozofii analitycznej, a więc głównie neopragmatystów, jak choćby Richard Rorty z jego postanalitycznym przełomem, który dokonał się między wydaniem *The Linguistic Turn a Philosophy and a Mirror of Nature*, o tyle prof. Sulikowski odwoływał się do neomarksistowskich i krytycznych źródeł myślenia postanalitycznego; poświęcił on sporo uwagi temu, w jaki sposób teorie krytyczne używają w swoich badaniach młodzi filozofowie prawa, do których można zaliczyć m.in. trzech następujących referentów:

Mgr Jakub Łakomy (Uniwersytet Wrocławski) i mgr Rafał Mańko (Uniwersytet w Amsterdamie, Holandia) przedstawili wspólny referat dotyczący reliktywów prawnych (ang. *legal survivals*), próbując odpowiedzieć na pytanie, dlaczego pewne instytucje, które powstały w socjalizmie, np. spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu, prze-

trwały w prawie niezmienionej formie w nowym ustroju. Według nich identyfikowanie i badanie reliktywów prawnych wymaga sojuszu metod analitycznych i myślenia postanalitycznego: ujęcia historycznego, kontekstualizującego i dialogu z socjologią krytyczną. Z paradygmatu postanalitycznego i myśli krytycznej korzystał również następny referent – mgr Michał Stambulski (Uniwersytet Wrocławski), który omówił kryptoteologiczne podstawy pojęcia własności w prawie. Postawił tezę, iż między rzeczami a tożsamością człowieka istnieje związek. Filozofia postsekularna pozwala uwidocznic ukryty wymiar religijny własności. Dekonstruujące funkcje może spełniać również spojrzenie na współczesne prawo własności z perspektywy fetyszyzmu towarowego Karola Marksa.

W następnym referacie dr Katarzyna Liszka (Uniwersytet Wrocławski) zajęła się problemami przekładu doświadczenia traumy z perspektywy genderowej. Zarysowana przez dr Liszkę perspektywa rozumienia przekładu – między agresją a gościnnością – jest szczególnie ważna w rozmowie z osobą obciążoną traumą. „Czuć ból to mieć pewność, słyszeć o bólu to mieć wątpliwość”. Perspektywa ta umożliwia monitorowanie praktyk i strategii konkretnych instytucji pod względem ich wrażliwości na przekaz. Z kolei dr Lidia Rodak (Uniwersytet Śląski) przeprowadziła dekonstrukcję podmiotu według feministycznej jurysprudencji: obiektywność nie istnieje, patrząc z perspektywy ontologii realizmu filozoficznego. Jest ona konstruktem, instrumentem używanym m.in. przez prawników. Na obiektywizacji podmiotu opiera się dominująca narracja epistemologiczna i polityczna, również w ramach prawa. Właśnie dlatego dr Rodak postulowała zajęcie się podmiotem z perspektywy subiektywnej. Kontrnarracja rozpoczęła się od Karczjusza i jego *Medytacji*. Postanalityczne horyzonty podejrzliwości wobec obiektywizacji podmiotu wyrażają nurty konstruktywistyczne, demaskujące fakt, iż obiektywność jest tworzona. W ramach postanalitycznej hermeneutyki podejrzliwości pozostał również dr Rafał Włodarczyk, kolejny referent (Uniwersytet Wrocławski). Mówił on o „ideologii, utopii i/(w) edukacji”. Bazując na Karlu Mannheimie i jego pracach o ideologii, dr Włodarczyk wykorzystał tę perspektywę i wyjaśnił, dlaczego pedagogika i nauki polityczne wciąż mają problem z dyscyplinaryzacją, instytucjonalizacją wiedzy naukowej, a więc problem z udowodnieniem, że są wystarczająco naukowe. Ostatnim referatem konferencji było wystąpienie dra Marcina Pieniążka (Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego), dotyczące postanalitycznej filozofii prawa Paula Ricoeura, w którym ukazał on zintegrowanie źródeł analitycznych i postanalitycznych w filozofii (prawa) francuskiego filozofa, który wzbogacił swoje postanalityczne, hermeneutyczne podejście wątkami z jednego z nurtów filozofii analitycznej, tj. filozofii języka potocznego.

Następnie głos zabrał prof. Andrzej Bator, który podziękował serdecznie uczestnikom konferencji, a także poinformował, że tradycja karpackich debat będzie kontynuowana, i zaprosił wszystkich na kolejną odsłonę konferencji za dwa lata. Trwałym efektem obrad będzie publikacja pokonferencyjna, w której zamieszczone zostaną wygłoszone referaty.